

Alfred Nobel och hans arkiv

Av Lars-Olof Welanders

Alfred Nobel, f. 21 oktober 1833, d. 10 december 1896, uppfinnare, kemist, företagsledare och donator. Namnet ger många associationer. Kreativitet, entreprenörskap, multinationell företagsamhet och fredsarbete. För nutidens människor är Nobel förmodligen mest känd för Nobelpriset, det första riktigt internationella priset inom vetenskap, humanitära och litterära sektorer.

Alfred Nobel fick en grundlig utbildning som omfattade bl a gedigna kunskaper i ryska, tyska, engelska och franska. Efter studieresor i USA och Frankrike arbetade han i faderns industri till 1863. Hans genombrott som uppfinnare och industriledare kom när han lärde sig behärska nitroglycerin med hjälp av en ny sprängteknik där lanserandet av stubinråd och tändhatt var viktiga komponenter. År 1865 flyttade Nobel till Hamburg där en fabrik anlades. Hans affärssinne utvecklades påtagligt och den nya tekniken vann snabbt terräng, främst i USA, men snart i Europa där ett stort antal fabriker anlades. Bolag och agenturer växte upp i Asien och Australien, Syd- och Mellanamerika. Sammanlagt tog han ut 355 patent i olika länder. I spetsen för imperiet stod Nobel själv som efter en sejour i Paris 1890 slog sig ned i San Remo. Ett par år senare köpte han Bofors kanonverkstad och inrättade ett hem på Björkborns herrgård. Nya fabriker anlades och nya tekniska metoder infördes. De sista åren förde Nobel ett kringflackande liv med dagar fyllda av sammanträ-

den och brevskrivning. Han var aldrig gift men hade på 1870-talet en romans med en ung österrikiska, Sofie Hess (1856–1919). Enligt Nobels testamente skulle hans förmögenhet användas till prisbelöningar inom vetenskap, litteratur och fredsarbete. Han var livligt intresserad av fredsarbete, inspirerad bl a av Bertha von Suttner, som han både träffade och korresponderade med.

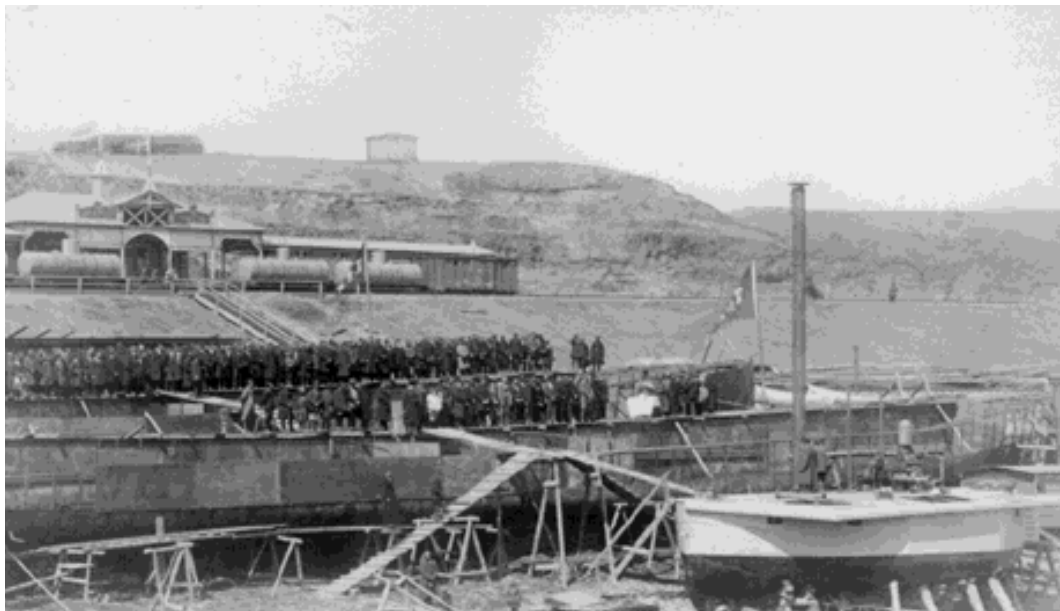
Alfred Nobels arkiv växte fram på olika platser i Europa, Nobels hus i Paris, villan i San Remo och på Björkborn i Bofors. Ingenjören Ragnar Sohlman, en av testamentsexekutorerna, samlade efter Nobels död ihop de olika delarna av arkivet. Sedan Nobelstiftelsen bildats 1900 förvarades detta arkiv liksom Alfred Nobels stärbhus arkiv hos stiftelsen. Bägge arkiven ordnades och förtecknades under hösten 1972 av f. arkivrådet Robert Swedlund. Bortsett från bundna kopieböcker, räkenskaper och viss korrespondens var större delen av handlingarna ordnade i en löpande nummerad svit dossierer. Till dessa fanns ett register kallat "Det stora arkivregistret" som var ett kortregister med slagord i alfabetisk ordning. Korten hänvisade till dossiernummer. Under arbetet 1972 ordnades dossiererna i volymer som kan innehålla flera dossierer, samtidigt som det i vissa fall var nödvändigt dela upp dossierer på flera volymer. Dossierernas nummer finns i regel införda i arkivförteckningen i anslutning till respektive volymnummer. Dessutom finns en särskild lista över

dossierernas placering i serier d.v.s. en nyckel: dossiernummer/arkivsignum som bilaga till arkivförteckningen. "Det stora arkivregistret" och två hjälpregister finns hos Nobelstiftelsen. Enligt beslut av Nobelstiftelsens styrelse den 27.10.1972 deponerades bägge arkiven i Riksarkivet. De är fritt tillgängliga för forskning. Alfred Nobels testamente i original, diplom och andra hedersbevis till Nobel samt ett antal fotografier har behållits av Nobelstiftelsen.

Också hos andra arkivinstitutioner finns arkivhandlingar med anknytning till Nobel. Olof Nobel deponerade 1970 ett antal volymer med handlingar härrörande från familjen Nobel och dess industriella verksamhet hos landsarkivet i Lund. I samband med genomförandet av den process som innebar verkställandet av Alfred Nobels testamente och orga-

niserandet av fondförvaltning och administration kring de kommande prisen bildades en Nobelkommitté med representanter för berörda parter. Carl Lindhagen var sekreterare och i hans kvarlåtenskap påträffades Nobelkommitténs och delar av testamentsexekutorernas arkiv som nu förvaras i Stockholms stadsarkiv.

Huvuddelen av Alfred Nobels arkiv består av kopieböcker och manuskript, korrespondens och handlingar som berör uppfinningar och hans industriella verksamhet. Kopieböcker med register omfattar perioden 1868–1896. Nobels stora och geografiskt spridda verksamhet krävde en omfattande brevväxling. Han var också en mycket flitig brevskrivare. Kopior finns kvar av såväl den privata som officiella korrespondensen. Genom dessa

Nobels anläggning vid Tsaritzine i Ryssland. Ceremoni vid sjösättningen av ny båt vid Volga. Alfred Nobels arkiv, volym F IV: 24.

hundratals brev får man en klar bild av hans mångsidighet och sammansatta personlighet. Nobels litterära ambitioner kan studeras i de volymer som rymmer hans manuskript. Här märks främst manuskriptet till tragedien Nemesis men också andra litterära manuskript. De inkomna breven är i huvudsak familje- och affärskorrespondens men också framställningar och suppliker från privatpersoner. Brevet från Sofie Hess samt breven från hennes släktingar m fl i den sk Hessaffären bör särskilt nämnas. Stärbhuset inköpte 1898 Alfred Nobels brev till Sofie Hess som alltså nu är fogade till hans arkiv. De finns också numera i renskrift genom initiativ av Vilgot Sjöman i anslutning till hans bok om Sofie Hess och Alfred Nobel.

Den "ämnesordnade" delen av arkivet innehåller en omfattande dokumentation kring Nobels laboratorier och verksamheten där liksom rörande patent, processer och tvister, hans otaliga produktionsföretag och handlingar rörande kontakter med banker. Uppfinningar och produkter samt Nobels olika hus är rikligt dokumenterade. Bland de mera udda inslagen märks en volym handlingar som rör Andréas polarfärd som med nutida terminologi "sponsrades" av Nobel. Slutligen bör nämnas Alfred Nobels räkenskapsböcker och en omfattande trycksamling som i huvudsak anknyter till hans industriella verksamhet men också omfattar uppsatser och broschyrer i fredsfrågan.

Alfred Nobels arkiv har varit flitigt utnyttjat av forskningen. Ett otal biografier har publicerats världen över. En intensifierad forskning kan märkas under senare år bl a i anslutning till Vilgot Sjömans film om Nobel där brevväxlingen med Sofie Hess har varit en viktig källa. Men också Nobels litterära ambitioner och engagemang i fredsfrågan har varit fö-

remål för intresse. I flera länder, t ex Skottland, där Nobelindustrier etablerades har arkivet varit en viktig resurs vid forskning och utställningar. För att möta det stora intresset och underlätta forskning har Nobelstiftelsen i samarbete med Riksarkivet och SVAR- Fränsta producerat två CD-skivor som innehåller 52 centrala volymer ur Alfred Nobels arkiv. Skivorna kommer att vara klara för distribution under 2001, lagom till hundraårsjubileet av den första prisutdelningen. De kommer också att vara tillgängliga för besökare i Riksarkivet.

Arkivet Alfred Nobels stärbhus / Ragnar Sohlmans handlingar förvaras tillsammans med Alfred Nobels arkiv. Sohlman var en av testamentsexekutorerna och det var under hans arbete med bouppteckningen, tvisten med Nobels släktingar, "realiserandet till säkra värdepapper" av Nobels många olika företag, fasta egendom, inventarier, värdehandlingar och patenter m m samt genom arbetet med bildandet av Nobelstiftelsen 1900 och därmed sammanhängande överenskommelser med akademier och andra organ som detta arkiv bildades. Troligen omfattar detta arkiv inte alla stärbhusets handlingar utan endast de som kom till hos Ragnar Sohlman. I stärbhusets arkiv har också kommit att ingå sohlmanska papper som inte tillhörde stärbhuset (t ex brev från Alfred Nobel till Sohlman). Arkivet omfattar handlingar från tiden före Nobels död 1896 och efter Nobelstiftelsens tillkomst då stärbhuset upphörde.

Här finns en svit kopieböcker 1896–1904 som bl a omfattar Ragnar Sohlmans egna kopieböcker 1896–1900. Vidare märks breven från Alfred Nobel och andra enskilda personer, affärskorrespondens och handlingar som rör bouppteckningen, stärbhusutredningen och räkenskaper av skilda slag. Bland sk främ-

mande handlingar märks manuskript av Romain Rolland. Ett kuriöst inslag i arkivet utgörs av en volym som innehåller ansökningar om Nobelpris under 1897–1900. Så snart Nobels testamente blev känt började hugade prisaspiranter höra av sig med brev och formella ansökningar. Här finns en provkarta på vad som rörde sig i tiden. Evighetsmaskiner, Albert Vierts epokgörande propeller och andra konstruktioner som väl närmast siktade på fysikpriset. Bland de sökande do-

minerar tyskar och fransmän. Så har t ex fransmannen Le Dr Ad. Nicolas lämnat in sitt epogörande verk "SPOKIL, Langue Systematique". Ansökningar om fredspris dominerar. De kommer både från enskilda och från organisationer med fredsfrågan på dagordningen. Många skrifter med fantasieggande namn har bifogats ansökningarna. "Le temple de la paix", "The retreat from Moscow. A poem Illustrating the Horrors of War" är ett par exempel på den ymniga litteraturen i fredsfrågan.

Monsieur H. Clunet från Lyon ansökte 1897 om Nobelpriset för sin konstruktion av en evighetsmaskin – "Le moteur Perpétuel". Ur Alfred Nobels Stärbhus arkiv. Ragnar Sohlmans handlingar, volym E III:1.

